

ABZASNING SHE'RIY MATNLARDA VOQELANISHI

*Qobilova Nargiza Eshimovna, O'zbekiston Milliy universiteti
"O'zbek tilshunosligi" kafedrasi katta o'qituvchisi, (PhD)*

THE FOUNDATION OF PARAGRAPH IN POETRY

*Qobilova Nargiza Eshimovna, National University of Uzbekistan
Senior Lecturer Department of Uzbek Linguistics, PhD*

ПРИСУТСТВИЕ АБЗАЦА В ПОЭЗИИ

*Кабилова Наргиза Эшимовна, Национальный
университет Узбекистана, старший преподаватель кафедры
"Узбекское языкознание", (PhD)*

<https://orcid.org/0044-0008-8800-1973>

e-mail: 902462141@mail.ru

Annotatsiya: Mazkur maqolada abzas va uning tadqiqi masalasi, shuningdek, abzasning she'riy matnlarda voqelanishi misollar yordamida yoritilgan. Abzasning nafaqat nasriy matnlarda, balki she'riy matnda ham o'z o'rniga egaligi tahlilga tortiladi.

Kalit so'zlar: abzas, bayt, satr, visual grafik birlik, persepsiya.

Abstract: This article discusses the issue of paragraph and its study, as well as the occurrence of paragraph in poetic texts using examples. The place of paragraph not only in prose texts, but also in poetic texts is analyzed.

Keywords: paragraph, byte, line, visual graphic unit, perception.

Аннотация: В данной статье рассматривается вопрос абзаца и его изучение, а также встречаемость абзаца в поэтических текстах на примерах. Анализируется место абзаца не только в прозаических текстах, но и в поэтических текстах.

Ключевые слова: абзац, байт, строка, визуальная графическая единица, перцепция.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ)

INTRODUCTION). O'zbek tilshunosligida mustaqillik yillarida matnni, xususan, badiiy matnni antroposentrik tadqiq etishga jiddiy e'tibor qaratildi. Matn tadqiqiga bu tarzda yondashuv lisoniy imkoniyatni kontekst yordamida muallifning pragmatik maqsadi va o'quvchining matnni idrok etishi kabi nolisoniy hodisalar bilan bog'lab o'rganish kabi vazifalarga yechim topishni taqozo etadi. Bu borada matn birliklarining, xususan, abzasning kommunikativ aloqani mustahkamlashdagi ahamiyatini asoslash kabi ilmiy-tadqiqotlarni amalga oshirish dolzarb ahamiyatga ega bo'lmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI (АНАЛИЗ ЛИТЕРАТУРЫ \ LITERATURE ANALYSIS).

Tilshunoslikda abzas nazariyasi ilk bor Aleksandr Bain[1] tomonidan ilgari surilgan va dastlab ritorik aspektda tadqiq qilingan. Xususan, Utey Thomas Haskell, Francis Christensen, A.L.Becker, Paul C.Rodgers, Richard L.Larson, Lewis Edwin

Herbert, Adams Sherman Hill kabi olimlar tadqiqotlarida bu xususida fikr boradi. Keyinchalik abzas struktur tilshunoslik, psixolingvistika, matn tilshunosligi nuqtayi nazaridan tahlilga tortiladi.

MUHOKAMA (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION).

Abzas she'riy matnlarda baytlardan iborat. Baytlarning necha satrdan iborat bo'lishi shoirning uslubi va maqsadi bilan bog'liq. She'rlarda baytlar bir satrdan va bir necha satrlardan iborat bo'lishi mumkin.

She'rlarda bayt nima? Oddiy qilib aytganda, bayt she'riyatdagi misralar birligidir. Nasrda abzaslardan, qo'shiqlarda misralardan foydalanganimiz kabi, baytlar ham she'r tuzilishini beruvchi birliklardir. Ular o'quvchini bir fikrdan ikkinchisiga yo'naltiradi[11].

She'rda necha bayt borligi haqida hech qanday qoidalar yo'q. She'r bitta baytdan iborat bo'lishi yoki baytlarga to'la bir kitobni tashkil qilishi mumkin. Bularning barchasi she'rning g'oyasini, xabarni yoki hissiyotni yetkazish uchun

qancha band kerakligiga bog'liq. Bayt – birgalikda o'qiladigan, odatda umumiy mavzu va g'oya atrofiga birlashtirilgan satrlar guruhi.

Baytlarning tuzilishi satrlar soni, metr (har bir satrda bo'g'inlarning urg'u berish usuli) va qofiyalanishi bilan belgilanadi. Metr she'rda ritm yaratishning muhim qismidir. Har bir satr ichida bo'g'inlar shunday urg'ulanadi. Har bir bo'g'inga urg'u qo'yilgan o'n bo'g'inli satr da-DUM da-DUM da-DUM da-DUM da-DUM kabi eshtiladi[12].

NATIJALAR (РЕЗУЛЬТАТЫ / RESULTS). O'zbek she'riy matnlarida abzaslar bir satrdan va o'ndan ortiq satrdan iborat bo'lishi mumkin. She'riy matnda quyidagi shakllarda voqelanadi:

1. Bir satrdan iborat abzas.

Eshitilar gullarning bo'yi. (Faxriyor)

Ba'zan butun she'r bir satrda voqelanadi. Bu jahon she'riyatida monostich deb nomlanadi.

2. Ikki satrdan iborat abzas.

Bo'g'ziga tiqilgan haqiqatdan ham odam o'lishi mumkin. (Faxriyor)

3. Uch satrdan iborat abzas.

Saraton.

Darmonday qurigan suvlar.

Buloqlarning ko'zlari o'yi. (Faxriyor, "Sangijumonda yoz manzaralari")

4. To'rt satrdan iborat abzas.

*Uzilib yotar bir enlik umid,
qasamlardan bo'shagan shisha,
sariqqa chalingan vido mavzumi,
yirtib tashlangan andisha.* (Faxriyor)

5. Besh satrdan iborat abzas.

*Keldigim, kelmaging bunchalar qiyin?
Kuldigim, kulmaging bunchalar qiyin?
Bildigim, bilmaging bunchalar qiyin?
Suydim, allayor-allayor,
kuydim, allayor-allayor!* (Faxriyor)

6. Yetti satrdan iborat abzas.

*Qoqigul.
Quyoshning singlisi, oltinsoch malak.
Zaminning qishlarda to'ngan ko'ksini
ilitmoq uchun
quyoshga hasharga chiqqan gulginam –
mo'jaz quyosh,
mo'jiza quyosh.* (Faxriyor)

She'riy matnlarda abzaslar bir qator tashlab yozish orqali ifodalanadi.

She'riy matnda abzas bir so'zning turli takroridan iborat bo'lishi ham mumkin. Bunda shoir bir so'zni turli usulda yozib bir abzasni

shakllantiradi. Bu ham shoirning pragmatik maqsadi bilan amalga oshadi. Masalan:

Shamol-l...

Sha-mo-ol...

Sha-mo-ol...l...l... (Ikrom Otamurod, "Sen")

She'riy matnlarda abzas vizual grafik birliklardan iborat bo'lishi mumkin. Masalan:

Na kelmoq tayini

va na kelmaslik aniqligi.

Bir paytning o'zida kelish-kelmaslik birligi qiynar seni.

Kuz fol ochar bargrezon bilan,

Daraxt yaproqlarin yuladi bir-bir va yerga

tashlar:

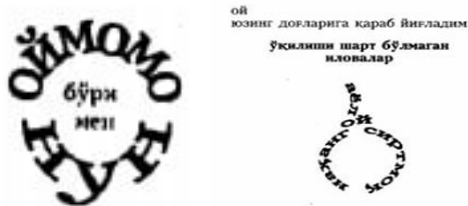
k	k	k	k
e	e	e	e
l	l	l	l
a	m	a	m
d a	d	a	
i y	i	y	
. d	.	d	
. i	.	i	
. .	.	.	

(Faxriyor, "Ayolgu")

Vizual grafik birliklarning she'riy matnlarda voqelanishi xususida X.Yunusova shunday fikr bildiradi: "Vizual poetik matnlar shakliy va mazmuniy yaxlitlikdan iborat butunlikdir. Chunki poetik matnlardagi mazmun shakllar vositasida yuzaga chiqadi. Ular tilshunoslikda maxsus atamalar: grafema, grafoleksema, grafomorfema, grafik butunlik, grafik obraz, grafik bezak hamda mualliflik orfografiyasi va punktuatsiyasi kabi nomlar bilan ataladi. Poetik matnlarda sintaktik struktura o'ziga xos ko'rinishda namoyon bo'ladi. Bunday tuzilish qoidalarga mos kelmasa-da, matn mazmunini yoritishda muhim ahamiyatga ega. Chunki bunday konstruksiyalar kitobxonning e'tiborini tortadi, shuningdek, matnning mazmunan boyishiga, ko'pqirra bo'lishiga olib keladi. Muallif bilan resepiyent o'rtasida erkin ijod maydonini yaratadi" [9].

Bizningcha ham vizual grafik birliklar, tasvirlar o'quvchiga persepsiya jarayonida ko'mak beradi. Bunday namunalarni bolalar adabiyotida ko'plab kuzatish mumkin. Bunday abzaslarni O.V.Marina va A.S.Kuznetsovalar kreol abzas (Креолизованный абзац) deya ta'riflaydi va quyidagi misolni keltiradi[10]:

O'zbek she'riyatida ham bu uslubdan unumli foydalanilganini misollarda ko'rish mumkin:

(Faxriyor, "Ayolg'u")

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION). Abzaslar she'riy matnlarda ham o'ziga xos ahamiyatga ega. Abzasda garchi mantiqiy fikrlash birinchi o'rinda tursa-da, ana shu mantiqiy fikr natijasida til birliklari ma'lum grammatik qoidalar asosida o'z ifoda shakliga ega bo'ladi. Abzas matnning har qanday ko'rinishida ishtirok etadi. Abzaslar sintaktik birlik hisoblanadi va muayyan qolip asosida shakllanadi.

She'riy matnlarda abzaslar bir qator tashlab yozish orqali ifodalanadi. Fikrni abzaslarga ajratib ifodalash ilmiy matnning asosiy belgilaridan biri hisoblanadi. Abzaslar matnda uslubiy farqlanadi. Ilmiy matn monologik nutq tipiga xos bo'lganligi uchun unda fikrlarning abzaslarga ajratilishi so'zlashuv uslubi matnidan farq qiladi. Ilmiy matnda bir mantiqiy fikrdan ikkinchi mantiqiy fikrga o'tish muallifdan ularni alohida abzaslar orqali ifodalashni talab qiladi. So'zlashuv uslubi bir necha kommunikantlar orasidagi o'zaro munosabatdan iborat bo'ladi va har bir so'zlovchining nutqi alohida abzas shaklida namoyon bo'ladi. Rasmiy matnlarda, masalan,

qonun hujjatlarida birgina gap ham bir necha abzaslarga bo'lingan holda berilishi mumkin. Bu ham, albatta, tegishli ta'kid, fikr bo'laklarini ajratib ko'rsatish maqsadi bilan bog'liq bo'ladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES):

1. Bain A. English composition and rhetoric. A manual. – New York, 1867.
2. Christensen F. Symposium on the Paragraph // College Composition and Communication, 1966. XVII.
3. Becker A.L., Symposium on the Paragraph // College Composition and Communication, 1966. XVII //.
4. Rodgers P.C. Alexander Bain and the Rise of the Organic Paragraph // Quarterly Journal of Speech, 1965.
5. Larson L.R. Structure and Form in Non-Fiction Prose, in Teaching Composition // 10 Bibliographical Essays, ed. Gary. – Tate: Fort Worth, Texas Christian University Pres, 1976.
6. Herbert L.E. The history of the English paragraph. – Chicago: University of Chicago Press, 1894; Hill A.Sh. Foundation of rhetoric. – London, 1898.
7. Yunusova X.R. Vizual poetik matnlarning pragmakognitiv tadqiqi: Filol. fan. nom. diss. avtoref. –Farg'ona, 2022. – B. 25.
8. Марьяна О.В., Кузнецова А.С. Виды абзацев в текстах русской прозы рубежа XX – XXI вв.// Культура и текст №3 (34), 2018, – С.141-151.

